

Олександр Головко

ГАЛИЦЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ КНЯЗЯ МСТИСЛАВА МСТИСЛАВИЧА УДАТНОГО

У буремні роки громадянської війни у Південно-Західній Русі в першій половині XIII ст. (1205-1245 рр.) велику активність виявила чимала група представників князівської династії Рюриковичів. Серед володарів, хто тоді претендував на владу і виборював своє право на «галицьку спадщину», одну з головних ролей відіграв князь Мстислав Мстиславич, який у літописі визначений прізвиськом «Удатний», тобто вдалий.

В історичній літературі постаті цього державного діяча Русі приділяється постійна увага, що зумовлено також його активною діяльністю як володаря Новгородської землі. Перші спеціальні біографії князя були підготовлені в Україні в XIX ст. Зокрема, М. І. Костомаров, створюючи в 70-х роках XIX ст. свою «Русскую историю в жизнеописаниях ее главнейших деятелей», вважав за необхідне підготувати для неї нарис про князя Мстислава Мстиславича¹. В. П. Бузескул, відомий у подальшому своїми працями з історії античності та середньовіччя, ще будучи студентом Харківського університету, проаналізував історію життя князя Мстислава, яка стала предметом монографічного дослідження. За це дослідження у 1879 р. молодий учений отримав золоту медаль, а сама праця була видана у повному обсязі в авторитетному московському журналі². У 30-х роках XX ст. монографію про князя Мстислава написав російський історик О. В. Еммаусський. Важливим моментом цієї праці було те, що діяльність князя в ній викладається на підставі загального розгляду життя Русі наприкінці XII — першої половини XIII ст.³

Присутній у істориків інтерес до постаті Мстислава Мстиславича зумовлений не лише його значною роллю у подіях на півночі Русі, а й складністю оцінки його діяльності в Галицькій землі. Тому в історіографії можна побачити як відверті панегірики, так і вкрай жорсткі характеристики князя як володаря Галичини⁴. Зокрема, це спостерігається в останніх працях з історії Волині та Галичини. Наприклад, на думку санкт-петербурзького вченого О. В. Майорова князь Мстислав Мстиславич не мав суспільної підтримки в Галичі, внаслідок чого він не зміг реалізувати себе як князь Галицької землі⁵. Протилежну і, на наш погляд, більш правильну характеристику князю Мстиславу дає люблінський історик

М. Бартніцький, який не лише визнає наявність значного політичного потенціалу політика, а й відзначає, що у подальшому апробованим Мстиславом шляхом йшов його наступник Данило Романович⁶.

Такий широкий діапазон оцінок в науці, на нашу думку, зумовлений значною мірою тим, що базова інформація про князювання Мстислава Удатного в Галичі збереглася в досить складному для наукового аналізу джерелі — Галицько-Волинському літописі. В розповіді цієї пам'ятки, яка складається з частин, написаних різними авторами, однозначно простежується панегіристичне ставлення автора відповідної частини — галицького книжника Тимофія — до волинського князя Данила Романовича. Водночас цей же автор, хоча б у силу свого становища, не міг не виправдовувати дій свого патрона — галицького князя Мстислава, який досить часто мав непрості стосунки з Данилом. Такий підхід з самого початку, зрозуміло, створює певні труднощі для об'єктивного аналізу цієї інформації, що ще більше ускладнюється в ситуації, коли треба розглядати складні взаємини між Данилом і його тестем Мстиславом.

Від смерті Романа Мстиславича в червні 1205 р. угорський королівський двір докладав значних зусиль для поширення свого впливу на Галичину. Галицько-Волинський літопис рясніє повідомленнями про походи угорської армії на Русь, переговори угорського короля Андрія II, що здійснювалися в рамках східної політики Королівства Угорщина. Проте розгляд цієї інформації свідчить не лише про активність угорської північної верхівки, а й наводить до протилежного висновку про недостатню ефективність королівської адміністрації в реалізації цієї політики⁷. Андрій II надавав допомогу нащадкам Романа Мстиславича, вступав у взаємодію з чернігівськими князями Ігоревичами, «пряником і нагаєм» перетягував на свій бік галицьких магнатів, робив спроби встановлення в Галицькій землі прямого окупаційного режиму, проте все це не давало бажаного для угорців результату — встановлення їх стабільного панування в Галичині⁸.

1214 року Андрій II погодився під час переговорів у Зпіші (Словаччина) з посланцем малопольського князя Лешка Бялого Пакославом на реалізацію плану фактичного поділу Галицької землі між Угорщиною і Малою Польщею. Останній передавалися Перемишль та Любачів з округами. Угода була скріплена укладенням матримоніального союзу п'ятирічного сина Андрія II Коломана і трьохрічної доньки Лешка. Проте і ця чергова спроба підкорення Галицької землі західними сусідами не дала тривалих, позитивних для них результатів.

Невдовзі після укладення Зпішської угоди стався конфлікт між Угорщиною та Малою Польщею: «Король отъя Перемишль от Лестька

Любачев»⁹. Для правильного розуміння подальших подій, у тому числі з'ясування обставин появи князя Мстислава Мстиславича в Галицькій землі важливо встановити хронологію початку угорсько-польського конфлікту. М. С. Грушевський та М. Ф. Котляр відносять цю подію на 1216 р.¹⁰ Нам здається, що інше датування — початок 1215 р. — має більше підстав, оскільки відповідає змісту джерел. Деякі дослідники вважають, що цей конфлікт був викликаний невдоволенням Андрія II передачею Лешком Володимира Даниловича, проте корені непорозуміння володарів лежать в подіях в Галичині¹¹. Для їх розуміння та встановлення хронології появи Мстислава Мстиславича в Галичі велике значення має тогочасне листування короля Андрія II з римським папою Інокентієм III (помер у 1216 р.). У першому листі, що був підготовлений королівською канцелярією відразу після укладення договору у Зпіші (1214 р.), король просить Інокентія III, щоб той доручив естергомському архієпископу Іоанну провести коронацію сина Андрія Коломана як короля Галичини¹². Дуже важливим є друге послання, де Андрій II висловлює вдячність понтифіку і докладно розповідає про події в Галичині, де, згідно з текстом послання, місцеве населення повстало проти свого нового короля. В листі угорський монарх звертається за посередництвом до Інокентія, просить, щоб той вплинув на краківського князя Лешка у плані військової допомоги угорцям у боротьбі проти галичан¹³.

Як бачимо, зміст листа дає підставу вважати, що на момент його складання у відносинах між Угорщиною і Малою Польщею виникли серйозні труднощі. В. Т. Пашуто висловив думку про те, що внаслідок саме небажання краківського двору допомагати угорцям у боротьбі проти повсталіх галичан Андрій II вигнав польські гарнізони з Перемишля та Любачева¹⁴. Проте, якщо йти за логікою тексту джерел, звернення за посередництвом до папи стало наслідком погіршення відносин угорського короля з Лешком Бялим, що сталося через конфлікт Малої Польщі з Угорщиною за західногалицькі території, а вже потім відбулися заворушення в Галичі. У документах згадується про підготовку IV Латеранського собору римської церкви (відбувся в листопаді 1215 р.). Це дає підставу датувати документи угорської канцелярії до цієї дати. Саме на початку 1215р. між Будою та Краковом виник конфлікт, навесні — на початку літа того ж року розпочалися активні виступи галичан проти угорських окупаційних військ.

Дії Угорщини не могли не викликати реакцію краківського двору, оскільки малопольська адміністрація не відмовилася від активної східної політики. Галицько-Волинський літопис містить дуже цікаву інформацію: «Лестько же сжалися о срамоте своей и посла к Новугороду по

Мстислава, рекый: «Брат ми еси, поиди и сяди в Галиче»¹⁵. Вочевидь, пам'ятка фіксує бажання малопольського князя шляхом підтримки одного з руських князів, а саме Мстислава Мстиславича Удатного, сина новгородського князя Мстислава Хороброго, внука київського князя Ростислава Мстиславича, добитися відновлення позицій Кракова в Галичині. Для правильного розуміння викладеного в літопису і взагалі політичних подій другої половини 10-х років XIII ст. у Південно-Західній Русі важливим є аналіз не тільки цього, а й інших свідчень давньоруських джерел.

У літописах князь Мстислав уперше згадується під 1193 р. як володар Треполя, а під 1207 р. як князь невеличкого Торчеського князівства. У 1209 р. він став князем Торопця. В 1210-1215 рр. та з початку 1216 р. до осені 1218 р. Мстислав був князем Новгороду Великого¹⁶. Вісім років власне невеликий строк для князювання в одному місті, але, якщо взяти до уваги, яким бурхливим у той час було життя у Новгороді, де деякі князі не засиджувалися часом протягом кількох місяців, а інколи й тижнів, то вже це свідчить про неабияку політичну вдачу князя. Ця вдача пояснюється його значною політичною гнучкістю, його здатністю пристосовуватися на свою користь до обставин будь-якої конкретної ситуації. Не маючи достатніх власних сил та ресурсів, Мстислав Мстиславич вдало лавірував між айсбергів новгородських угруповань, що суперничали за верховенство в краї. Велику роль у відносно довгій політичній кар'єрі Мстислава як князя північноруської землі відіграли і численні ратні успіхи володаря. Зокрема, в 1216 р. він розбив у відомій Липицькій битві суздальських князів Юрія та Ярослава Всеволодовичів. Певною мірою ці ж риси Мстислав виявляв і в період свого десятилітнього перебування на Галичині.

Інтерес Мстислава Мстиславича до Галича був не випадковим. Він мав певні генеалогічні підстави для претензій на Галичину, оскільки його мати була донькою Ярослава Володимировича Осмомисла¹⁷. Окрім Галицько-Волинського літопису, в інших літописах ще двічі згадується про прагнення Мстислава Мстиславича сісти в Галичі. Суперечливість інформації джерел призвела до значних розбіжностей в її тлумаченні дослідниками. М. М. Костомаров вважав, що вперше Галич було завойовано Мстиславом у 1215 р.¹⁸ Але тоді ж В. П. Бузескул, автор спеціальної розвідки про цю подію, розглянувши всі джерела, висловлюється на користь того, що Мстислав зайняв Галич після 1218 р.¹⁹ Більшість дослідників, починаючи із Д. Зубрицького і М. Дашкевича, також вважають, що Мстислав прийшов до Галича в 1219 р.²⁰, але ніхто з науковців достатньо аргументовано не пояснив причин появи кількох, на перший

погляд, суперечливих, перш за все у хронологічному відношенні, повідомлень про боротьбу Мстислава за Галич²¹. На нашу думку, пояснювати таку ситуацію простою плутаниною джерельних повідомлень, як це роблять деякі науковці, не можна²². Гадаємо, слід погодитися з думкою В. Т. Пашута про те, що боротьба Мстислава за оволодіння Галичем «продовжувалася декілька років»²³. Різні за змістом та хронологією літописні повідомлення відбили окремі фрагменти цієї історії боротьби Мстислава Мстиславича за галицький стіл.

З'ясування цієї історії має допомогти відповісти на запитання, коли ж розпочалася боротьба Мстислава за Галич, скільки було його спроб у князя оволодіти західноруським містом і, нарешті, зрозуміти взагалі перипетії політичного життя Південно-Західної Русі в другій половині 10-х років XIII ст.

Комплексний розгляд джерел дає підстави не лише висловитися на користь того, що Мстислав зайняв Галич десь у грудні 1218 р., а і відтворити всю історію виборювання Мстиславом Галича, яке, як ми вважаємо, продовжувалася кілька років. У Воскресенському літописі є повідомлення: «Тое же зимы выи де из Новагорода Мстислав Мстиславичь, а княгиню с сыном остави в Новегороде, и сам йде к королеви в Галичь, просити Галича у него»²⁴. М. Г. Березков, датуючи цю інформацію кінцем 6722 (1214/5 р.), вважає, що взимку цього року Мстислав покинув Новгород. Співставлення цього повідомлення з інформацією Галицько-Волинського літопису про запрошення поляками Мстислава до Галича та вище наведеними нашими спостереженнями про час конфлікту між Угорщиною та Малою Польщею в «післязпільський» період дає підставу думати, що, втративши західногалицькі землі, краківський князь Лешко влітку 1215 р. запросив до Галичини Мстислава Мстиславича, який, за його задумом, мав тут протистояти як угорцям, так і волинському князю Данилові. Однак восени 1215 р., коли Мстислав з дружиною підійшов до стін Галича, князь вирішив полюбовно домовитися з Андрієм II про надання йому галицького столу.

Невдача цих переговорів змусила Мстислава Мстиславича повернутися до Новгорода на початку 1216 р. В розглянутому вище другому листі Андрія II до папи Інокентія IV згадується про якесь військо, яке під час заворушень у Галичі, підійшло до стін міста²⁵. Є підстави думати, що ним і була дружина Мстислава Мстиславича. Після повернення до Новгорода Мстислав взяв участь у згаданій вище Липецькій битві 1 березня 1216 р. В 1217 р. Мстислав, згідно з інформацією новгородських літописів, знову покинув північне місто, попрямувавши «поймати Галиця».

Про цю виправу розповідає під тим же роком і прибалтійський хроніст Генріх Латвійський. Він зазначає:

«Ести відправили руським багато дарів з проханням (до Новгороду. —) прийти з військом, щоб розрушити лівонську церкву. Проте великий король Новгороду Мстислав (Mislawe) тоді перебував у поході проти короля Угорщини, боровся за Галицьке (Galacie) королівство, а на своєму престолі в Новгороді залишив нового короля»²⁶.

Перед походом у Галичину, Мстислав Мстиславич уклав угоду з князем Мстиславом Романовичем. Наступного року дружини князів виїшли з Києва, де тоді княжив Мстислав Романович, і рушили до Галича «на королевиця»²⁷. На цей раз момент для походу був обраний дуже вдало, оскільки тоді князь Андрій II брав участь у п'ятому хрестовому поході (1217-1219 рр.). А тому угорський гарнізон та королевич Коломан не могли розраховувати на достатню допомогу. Саме цією обставиною слід пояснити те, що боярин Судислав, дізнавшись про похід на Галич, запропонував Данилові повернутися до міста. У Галицько-Волинському літописі, в якому, з нашого погляду, зведена інформація про обставини двох виправ Мстислава до Галича (1215 р. та 1218 р.), саме щодо подій 1218 р. йдеться: «Галичани же вси и Судислав послашася по Данила. Данил же не утяже ехати, а Бенедикт Лысы бежа во Угры со Судиславом, а Мстислав седе в Галичи»²⁸.

Відсутність у повідомленні згадки про конкретну участь Лешка Вялого у завоюванні Галича дає підстави вважати, що у 1218р. вже був не перший похід Мстислава на Галич. Вірогідно, що десь в 1215 р. Лешко краківський дійсно запросив Мстислава взяти участь у боротьбі за Галич, але тоді виправу новгородського князя не мала успіху. Саме про цю подію і згадували названі вище джерела. Через два роки вже за підтримки київського князя Мстислава Романовича Мстислав Мстиславич вдруге вирушив до Південно-Західної Русі й ця кампанія увінчалася успіхом.

В. Т. Пашуто відзначає, що з приходом до Галича князя Мстислава тут наступив край угорської сваволі, проте цей погляд потребує певної корекції²⁹. У Галичі на момент приходу Мстислава дійсно знаходився угорський гарнізон. Формально з 1214 р. до 1218 р. Галичина була складовою частиною Королівства Угорщина, на чолі її був королевич Коломан, але фактично влада у місті контролювалася боярськими олігархами на чолі з Судиславом. Сам угорський король у той час був відсутній в Угорщині, оскільки брав участь у п'ятому хрестовому поході.

За свідченням галицького книжника, Данило Романович (як ми вважаємо у 1218 р.) не встиг приїхати до Галича раніше Мстислава. М. Ф. Котляр пише, що ближча відстань від Володимира до Галича, ніж

від Новгороду до столиці Галичини є доказом надуманості версії книжника. Данило, на думку історика, не мав можливості вступати в конфлікт з могутнім суперником, котрий легко вибив з Галича угорський гарнізон³⁰.

Враховуючи дуже непрості відносини боярина Судислава, фактичного лідера галицьких магнатів, з Данилом протягом тривалого часу, не має підстав вважати, що літописна інформація — плід домислу літописця. Скоріше за все, довідавшись про створення коаліції Мстислава та київського князя і знаючи про велику силу першого, Судиславу не залишалося іншого варіанту, як обирати для себе «менше зло». У той же час Данило міг і не скористатися цим запрошенням. Вочевидь, ще до появи в Галичині Мстислав почав переговори з Данилом, який за умов укладання матримоніального союзу (Данило мав одружитися на дочці Мстислава Анні) вирішив не заважати майбутньому тестю.

Після завоювання Галичини князь Мстислав уклав угоду з королем Андрієм, який в цей час відмовився від претензій на Галич в обмін на звільнення сина, захопленого Мстиславом під час захоплення Галича. Невдовзі після зміни володаря в столиці Галичини з новим галицьким князем відновив стосунки Судислав, який повернувся з Угорщини на батьківщину. Галицьке боярство взагалі знайшло швидко контакти з Мстиславом, який, не маючи достатніх сил, вимушений був не тільки враховувати інтереси бунтівних магнатів, а й постійно враховувати в своїх діях можливу реакцію представників боярської верхівки, особливо тієї її частини, що підтримувала тісні зв'язки з Королівством Угорщина.

Через кілька місяців після вокняжіння Мстислава у Галичі було укладено матримоніальний союз його доньки з волинським князем. «Поя у него (Мстислава. — авт.) Данил дщерь именован Анну»³¹. Д. Домбровський на підставі аналізу наведених вище повідомлень із джерел про час завоювання Мстиславом Галича, що, на думку вченого, відбулося 1217 р., вважає, що цей шлюб було укладено в 1217 р.³² Однак автори, які датують прибуття Мстислава Удатного до Галича в 1219 р., визначають останнім роком і шлюб Данила з Анною Мстиславною. З нашого погляду, цей шлюб укладено швидше за все наприкінці 1218 р. або на початку 1219 р.

А. Вилькевич-Важиньчикова пише, що, уклавши шлюб з дочкою нового галицького князя, Данило знайшов прихильність Мстислава³³, але М. Ф. Котляр відзначає, що цей союз з боку Мстислава нічого не дав Данилові³⁴. На нашу думку, подібні протилежні уявлення є дещо категоричними. Передусім політику Мстислава в Галичі не можна трактувати однозначно протягом всього часу його перебування в краї. Мстислав

Мстиславич йшов до Галича не для того, щоб стати маріонеткою боярства та угорців. Цей князь мав достатній досвід спілкування з новгородськими магнатами і прагнув добитися в Галичі більших успіхів, аніж в Північній Русі. Саме цим пояснюється висока активність Кракова щодо залучення його до галицької політики. Інша справа, що поступово під впливом обставин новий галицький князь поступово почав втрачати свої позиції. Тому в цьому питанні більш правильну позицію займав І. П. Крип'якевич, який вважав, що перші кілька років Мстислав Удатний прагнув чинити опір своїм суперникам, і лише потім скорився долі³⁵. Саме таке розуміння ситуації в Галичі пояснює підвищену агресивність щодо Мстислава угорців на початку 20-х років XIII ст.

У літературі існує думка, що галицький книжник Дем'ян — автор розділу Галицько-Волинського літопису, де розповідається про князювання Мстислава в Галичині — постійно вдавався до реабілітації політики Мстислава, але за змістом ця політика була настільки непослідовною, що її негативність не можна було приховати³⁶. На нашу думку, ставлення літописця до князя Мстислава можна охарактеризувати дещо інакше. В силу існуючих ідеологічних настанов книжник просто мав дотримуватися певних іміджевих підходів щодо ставлення до свого князя, але самим змістом викладу подій він не міг приховати симпатій до Данила, будучи фактично його апологетом. Тому при викладі матеріалу в творі постійно проводиться лінія на підкреслення контрасту двох князів: волинського і галицького.

Щодо шлюбу Данила Романовича з Анною Мстиславівною, то тут необхідно відзначити, що вступаючи в родинні зв'язки з Мстиславом, Данило не відмовлявся, а навпаки підсилював свої претензії на галицький стіл, а, по-друге, добровільно брав на себе обов'язки по захисту підкарпатського краю від ворогів. І цей обов'язок Данило Романович постійно виконував, що в подальшому сприяло зміцненню його авторитету серед населення Галичини, прискорювало процес зміцнення союзу волинського князя з прогресивними силами цієї землі. Зрозуміло, що все це не дуже подобалося Мстиславу, який зовсім не прагнув бути знаряддям у здійсненні політики волинського князя в Галичині, що і позначалося на його ставленні до Данила. М. Ф. Котляр справедливо відзначає, що шлюб Анни і Данила був вигідним для Мстислава, оскільки підсилював законність претензій останнього на Галич³⁷.

Від шлюбу з Анною Мстиславівною народилося багато дітей, проте не всі вони згадуються в джерелах, бо «инии бо млади отъидоша света сего»³⁸. До них, ймовірно, належав і перший син Данила Іраклій (народився приблизно у 1223 — помер в 1240 рр.). Чотири інші сини князя —

Лев, Роман, Мстислав та Шварн — у майбутньому відіграють значну роль у післямонгольській історії Південно-Західної Русі. Окрім них, в різних джерелах згадуються три дочки Данила, а саме: Переяслава, жінка польського князя Земовита, сина Конрада Мазовецького, невідома за іменем дочка, дружина суздальського князя Андрія Ярославича, брата Олександра Невського, Софія, жінка німецького графа Гюнтера VIII Кефенбурзького³⁹.

Невдовзі після укладення союзу Данило звернувся за допомогою до Мстислава. «Времени же минувшю, еха Данил ко Мъстиславу в Галичь, реку на Лестька: яко отчину мою держить»⁴⁰. Дослідник хронології Галицько-Волинського літопису М. С. Грушевський нічого не пише про час цього візиту, проте є підстави думати, що це сталося наприкінці зими — на початку весни 1219р., оскільки тієї ж весною («Весне же бывши») Лешко у відповідь на дії Данила здійснив напад на Волинь.

Під час переговорів з Мстиславом Данило просить підтримки у поверненні «забузьких міст», проте, за свідомством галицького літописця, галицький князь, посилюючись на допомогу, що надав малопольський князь Мстиславові у завоюванні Галича («першу любов»), відмовив зятеві. Літописну версію відмови Мстислава Данилові повністю сприймає Д. Зубрицький⁴¹. М. Ф. Котляр вважає, що галицький князь не хотів допомагати зятеві⁴². Однак подальший хід подій засвідчив, що Мстислав або допомагав волинському князеві, або займав стосовно останнього дружній нейтралітет. Саме цим пояснюється, про що докладніше буде йтися нижче, те, що Лешко невдовзі після завершення конфлікту з Данилом відновив стосунки з угорським королем і розпочав (під приводом допомоги Мстислава Мстиславича Данилові) війну разом з угорцями проти галицького князя Мстислава. О. Андріяшев відзначав, на нашу думку цілком справедливо, що причина відновлення союзу Кракова та Буди на межі 10-20-х років саме пов'язана з порозумінням Мстислава з Данилом⁴³.

«Данилу, — пише літопис про вже згаданий вище похід Данила до Забужжя, — же возвратившюся к домови и еха с братом и прия Берестий, Угровеск, и Верещин, и Столп, Комов, и всю Украину»⁴⁴. Похід за Буг було здійснено в дуже короткий строк, і він не зустрів серйозного опору з боку польських гарнізонів згаданих у літопису міст. Невдовзі Лешко здійснив виправу у відповідь, але зазнав повної невдачі. Воєводи волинського князя, навіть, не дали нападникам змоги переправитися через Західний Буг. Ці зіткнення були першими воєнними сутичками як самостійного князя Данила з малопольськими полками, котрі не лише призвели до втрати Краковом значної території Волині, а й підірвали позиції князя Лешка Бялого на Русі.

Зазнавши чергової невдачі, Лешко, як інформує Галицько-Волинський літопис, вирішив помститися Мстиславу Мстиславичу, вважаючи, що «Мьстиславим светом Данил приял есть Берестий». Думка вчених, що це було зроблено краківським князем під впливом якихось емоцій, виглядає спрощеною⁴⁵. В Кракові без особливих проблем могли дізнатися, чи справді Мстислав допомагав Данилові чи ні. Не маючи змоги самостійно боротися із західноруським князем, краківський князь Лешко знову вдався до повторення дипломатичних дій, які вперше були запропоновані краківським двором у Зпіші в 1214 р. Літопис пише, що Лешко відмовився від претензій на захоплену угорцями Західну Галичину, яка йому належала лише формально згідно зі Спішським договором («Не хочю части в Галичи, но дай его зятю моему»⁴⁶), і запропонував Андрієві II виступити разом проти Мстислава. Успіх у боротьбі проти Галичини відкривав малопольському двору можливість для активних дій проти Волині. Проти галицького князя налаштована була і група галицьких бояр на чолі із Судиславом.

Дізнавшись про початок війни, галицький володар прагнув знайти собі союзників. Хоча літопис і відзначав: «Мьстислав бо бе со всіми князьми Руськими и Черниговьскими», насправді йому допомогли лише волинські володарі Данило Романович та Олександр Всеволодович. Проте, згодом останній відмовився від участі у бойових діях⁴⁷.

З самого початку перебіг бойових дій, які розпочалися восени 1219 р.⁴⁸, проходив не на користь руських князів. Після нетривалої облоги ворогам здався Городок. «Городок бо бе отложился, бяхуть в нем людье Судиславли», — пише про цю подію галицький літописець⁴⁹. Після цієї невдачі Мстислав доручив волинським князям обороняти Галич, а сам зі своїми полками відійшов на річку Зубр. Тут на Кривавому броді («Кроваком броду») відбулася жорстока битва, після якої угорське військо зняло облогу столиці Галичини. Однак згодом іноземці завдали поразки Мстиславу. Це змусило Мстислава, який відчув безперспективність подальшого опору, звернутися до Данила з пропозицією залишити столицю Галичини.

Волинському князю вдалося з основними силами вийти із Галича і направитися у Пониззя. О. Андріяшев відзначав, що цей похід Данила — одна із видатних подій військової історії, бо волинський князь в умовах переслідування з усіх боків зумів пройти через степ до міста Кучелміна на південному кордоні Галичини, переправитися тут через Дністер і об'єднатися з князем Мстиславом у Кам'янці⁵⁰. Розповідаючи про цю подію, галицький книжник зазначав, що в цей час «угони и (Данила. — Авт.) Глеб Василевичь. Уверьнувшє же ся Данил на нь, и гна и дале по-

прища. Оному же утекши пред ним, борзости, ради коньское. Данилови же возвратившюся, и единому едущо межи ими, онем же не смеюшим наехати на нь, донележе въеха к нему Глеб Судилович, и Гаврило Иворович, и Перенежко»⁵¹.

В історіографії поширена думка, що ці галицькі бояри хотіли захопити волинського князя в полон⁵². Проте О. В. Майоров робить протилежний висновок, про те, що магнати хотіли повернути Данила до Галича як «діючого князя, повноважного володаря та воєначальника, який більше всіх влаштував громаду»⁵³. З нашого погляду, ця думка може бути цілком вірогідною, оскільки передані літописцем факти цього «переслідування» свідчать, що справжньої спроби захоплення Данила у полон не було. Водночас важко погодитися з думкою історика, що це була позиція «галицької громади». Вочевидь, що це була позиція частини галицького боярства, яке не хотіло повернення до Галичини угорського володарювання, прагнуло умовити одного із захисників Галицької землі до продовження боротьби проти угорців.

На початку зими 1219р. угорсько-польське військо на чолі з воєводою Фільнеєм з Галичини вступило до Волині, але не змогло досягти успіху. На допомогу волинянам підійшов Мстислав Удатний з половецькими загонами, що дало можливість завдати нападникам поразки і змусило останніх відійти на південь.

Після цього галицький князь Мстислав відновив війну за повернення Галича. Престол у галицькій столиці зайняв знову угорський король Колман, а фактично в краї хазяйнували угорський воєвода Фільней («Филя прегордый», як його називає галицький книжник) та його тесть лідер боярської магнатерії Судислав. Галицько-Волинський літопис докладно розповідає про повернення Мстислава до столиці свого князівства. Встановити хронологію подій дозволяє запис в Лаврентьєвському літопису: «Мстислав Мстиславич бися с Угрою, и победи я, и изби множество их королевича я»⁵⁴. М. Г. Бережков датував цю подію 1221/22 роком⁵⁵. Однак М. С. Грушевський небезпідставно зазначав, що в Галицько-Волинському літопису пропущено кілька подій, у тому числі ще один похід Мстислава Метиславича на Галич. Саме він згадується в Лаврент'євському літопису і має датуватися зимою 1220—1221 рр.⁵⁶

Панування угорців у Галичині, як це було в попередні часи, негативно позначилося на ситуації в Галицькій землі. Причому є підстави вважати, що не лише простий люд, городяни, а і частина місцевого боярства тяжіла ярмом, яке наклала на край угорська окупаційна влада та її прихильники. Поверненню Мстислава до Галича сприяв не лише опір іноземцям в Галичі, а й повстання мешканців довколишніх сіл. Знаменно,

що саме при викладі цих подій книжник спеціально звертав увагу на вказані виступи.

У момент рішучої боротьби князя Мстислава за Галич на Волинь напали малопольські війська, які прагнули не допустити, щоб волинці прийшли на допомогу князю Мстиславу. Не досягнувши швидкого успіху на ратному полі, краківський володар запропонував Данилові розпочати переговори. Однак наміри укласти мирну угоду були з боку малопольського володаря не дуже щирими. Можливо, Лешко хотів затягнути переговори, хоча не можна виключати і спроби з боку поляків та їх союзника Олександра белзького захопити Данила в ході перетрактації в полон. Про ці плани стало відомо мазовецькому князю Конраду, який попередив князя Данила⁵⁷. Польський історик С. Захоровський пояснював доброзичливість мазовецького князя Конрада до Данила їх родинними зв'язками: дружина Конрада Агафія була дочкою південноруського князя Святослава Ігоревича⁵⁸. Однак на переорієнтацію Конрада в його східній політиці вплинув, без сумніву, литовський фактор.

У цей час настала кульмінація в боротьбі Мстислава за Галич. Вирішальна битва за столицю Галичини відбулася 13-14 серпня 1221 р.⁵⁹ і тривала протягом двох днів. Під час битви у полон були захоплені воєвода Фільней і королевич Коломан. У боротьбі проти завойовників активну участь брали не тільки міщани, а й смерди («друзии же смерды избьени быша»⁶⁰).

«Потом же приведоша Судислава ко Мстиславу, оному же не помыслившю о немъ зла, но милость показавшю», — писав з цього приводу літописець⁶¹. Князь не тільки вирішив не наказувати за зрадницькі дії наймогутнішого із галицьких магнатів, а й велів передати йому в управління Звенигород. Здавалося з першого погляду, що і тут є всі підстави повторити тезу, яка вже стала аксіомою в історіографії: досягнувши великого ратного успіху, князь Мстислав Мстиславич зразу вчергове показав свою слабкодухість як політик. Однак тут необхідно зважити на те, що перемога далася Мстиславу на межі можливостей і йому треба було думати як розвивати подальші відносини зі своїми постійними суперниками. Князю необхідно було враховувати значну потугу галицького боярства, від поведінки якого залежав увесь хід політичного життя краю. Варто було б подумати і про шляхи примирення з угорцями. Водночас існуючий союз Мстислава з Данилом не був достатньо міцним, оскільки Мстислав постійно остерігався посилення позицій Данила в Південно-Західній Русі, передусім претензій волинського князя на Галич.

Саме останній момент сильно вплинув на події 1222 р. Тоді Мстислав Мстиславич провів переговори з угорським королем, внаслідок яких

угорський монарх відмовився від претензій сина Коломана на Галич, а Мстислав вирішив відпустити додому Коломана та Фільнея. Між угорським королем та галицьким князем була укладена домовленість про шлюб дочки Мстислава та молодшого сина короля Андрія теж Андрія (Ендре), до якого після смерті Мстислава Мстиславича за домовленістю між володарями мала перейти Галичина. Королевич Андрій після укладення миру одержав у володіння Перемишльський уділ⁶². Вірогідно, що угорський королевич отримав його на умовах васальної залежності від галицького князя, проте навряд чи вона була обтяжливою для королевича Андрія. Зрозуміло, що ця угода автоматично вела до нового погіршення відносин між волинським та галицьким князями. Навряд чи угорсько-галицькі домовленості влаштовували і краківського володаря Лешка Бялого, оскільки в Галичині втрачав позиції його зять Коломан.

Відзначимо, що амбітний король Андрій II невдовзі почав виявляти своє невдоволення компромісом з князем Мстиславом, оскільки угорський вплив поширювався лише на Перемишльське удільне князівство і прагнув до скорішого підкорення всієї Галичини. Тому невдовзі угорський монарх звернувся до папи Гонорія III з проханням звільнити його від виконання клятви князю Мстиславу⁶³. Папа, хоча на словах не погодився з королем, фактично надав йому свободу дій в Галичині⁶⁴. Отже, політична частина угоди між угорським і галицьким князем виявилася нежиттєдіяльною, однак шлюб королевича Андрія II і невідомої на ім'я дочки Мстислава все ж таки відбувся. У Галицько-Волинському літописі про нього є згадка під 6734 р.⁶⁵

Узимку 1221-1222 рр. Данило Романович уклав угоду з краківським князем Лешком, яка, враховуючи той неспокійний час, виявилася дуже перспективною для Волині, оскільки майже до своєї смерті князь Лешко не здійснював якихось серйозних акцій проти братів Романовичів⁶⁶. Б. Влодарський вважає, що мирна угода створила для польських феодалів умови для організації боротьби проти нападів прибалтійських дружин. З володарями останніх, з погляду польського дослідника, Данило обіцяв не підтримувати відносин⁶⁷. У свою чергу, Лешко відмовлявся допомагати бунтівному Олександру белзькому, володіння якого знаходилися на Волині. Для Данила і Василька це було дуже важливо, бо не випадково саме на цю умову в угоді спеціально звертав увагу літописець: «В суботу же на ночь поплєнено бысть около Белза и около Червена Данилом и Василком, и вся земля поплєнена бысть»⁶⁸. Домовленість про напад Данила і Василька на володіння князя Олександра була одним з елементів угоди Кракова та Володимира (на Волині)⁶⁹. Брати Романовичі прагнули підкорити собі Белзьку та Червенську землі, що мало велике

значення для консолідації Волинського князівства. Однак подібне посилення Романовичів виявилось небажаним для галицького князя, який добився згодом від Данила повернення Олександрові Белза⁷⁰.

У 1223 р. народам Східної Європи прийшлося мати справу з ворогом, діяльність якого через півтора століття докорінно змінить життя східноєвропейського ареалу. У 1222 р. на Північному Кавказі, а згодом у прикаспійських та причорноморських степах з'явився експедиційний корпус монгольського війська на чолі з полководцями Субедеєм та Джебе. На відміну від пізніших часів кінця 30-х років XIII ст. руські князі зробили спробу об'єднаними зусиллями оперативно подолати гостру загрозу. У цих подіях активну позицію зайняв галицький князь Мстислав, який фактично був ініціатором створення коаліції південноруських князів, одним із найбільш активних серед князів під час експедиції до степу. Мотивація дій Мстислава значною мірою, окрім його загальної великої військової активності, пояснювалася давніми тісними зв'язками з ханом Котяном, володарем половців, які в цей час зазнали жорстокої поразки від монголів.

Узимку 1222 р. половці звернулися до галицького князя з проханням організувати спільний похід проти монголів. Невдовзі у Києві відбулася зустріч князів, на якій головну роль відігравали, крім Мстислава Мстиславича, київський володар Мстислав Романович та чернігівський — Мстислав Святославич. Князі прийняли рішення про допомогу половцям. Згодом біля Канева зібралися війська всіх південноруських князів, але фактично в поході не було єдиного командування. Кожен князь діяв, виходячи з власних міркувань, до того ж між князями існували часом досить серйозні протиріччя. Зокрема, половецькі загони хана Котяна у поході визнавали, окрім власного володаря, лише свого давнього союзника князя Мстислава Мстиславовича.

Роз'єднаність русько-половецьких сил виявилася після їх переправи на лівий берег Дніпра. Князь Мстислав Мстиславич, вважаючи суперника недостатньо сильним та досягши певних успіхів у двох зіткненнях монголами, вирішив, не узгоджуючи своїх дій з іншими князями, самостійно і далі воювати проти них. На лівому березі р. Калки військо русичів фактично стояло в трьох різних місцях. Провівши розвідку, Мстислав разом з половцями вирішив діяти проти нападників самостійно. Проте коли монголи напали на військо половців, ті почали відступ, під час якого зламати лави війська чернігівського князя, що і вирішило результат битви. Київський князь Мстислав Романович взагалі в найбільш рішучий момент відмовився вступати у бій, а Мстислав Мстиславович, побачивши відступ половців, змушений був також відійти до Дніпра.

Поразка 31 травня 1223 р. русичів, у тому числі волинян і галичан у Калській битві, призвела до значного послаблення південноруських князівств, що вкрай негативно позначилося на розвитку політичної ситуації в Східній Європі⁷¹. Зокрема, це вплинуло на позиції Данила Романовича на Волині та Мстислава Мстиславича в Галичині. До цього необхідно зазначити, що між самими князями більше посилювалися протиріччя. І це сталося в умовах, коли проти володарів Волині та Галичини знову активізувалися вороги. Тут необхідно зазначити, що наслідки нової фази внутрішньополітичної боротьби противників сильної князівської влади в кожному краї були різними. У Романовичів на Волині продовжувала посилюватися соціальна опора в особі місцевого боярства та мешканців міст. Важливим моментом було і те, що в цей час Волинь нормалізувала свої відносини з Малопольським та Мазовецьким князівствами. У Галичині тоді ж починає посилюватися місцевий сепаратизм. Вельми автономну роль в житті землі починає відігравати Пониззя — регіон в середній течії Дністра з центром в місті Бакота. Вірогідно, що в цей час значно зменшився вплив Галича на Дністровсько-Дунайський регіон берладників-бродників.

Кількість прихильників Мстислава в Галичині в середині 20-х років XIII ст. продовжувала скорочуватися. В краї значні сили боярства продовжували орієнтуватися на угорців, а інші верстви населення, спостерігаючи за непослідовністю Мстислава, все більше прагнули повернення до Галича Романовичів. Раніше в скрутних ситуаціях Мстислав міг розраховувати на свого тестя Котяна, але після розгрому половців в 1222-1223 рр. кочовики вже не могли, як раніше, впливати на перебіг подій у Південно-Західній Русі. Негативно на ситуацію в Середньому Подніпров'ї вплинула загибель у битві на Калці багатьох південноруських князів, представників правлячої верхівки⁷². Ця ж обставина значно підсилила конфронтації між новою когортою князів у тогочасній Південній Русі. Через близькість територій в означені конфлікти були змушені включатися і володарі Південно-Західної Русі.

1224 року Олександр Всеволодович белзький спровокував війну галицького князя Мстислава проти Романовичів⁷³. І. Шараневич та О. Андріяшев вважали, що конфлікт виник через наговори Олександра белзького Мстиславу на Данила⁷⁴. Однак, ймовірно, причини для конфлікту пов'язані з діями Романовичів, які не хотіли терпіти далі на Волині Олександра і в цей час вже мали сили для приборкання белзького князя. Останній прагнув зберегти свої позиції. Водночас Мстислав боявся посилення Романовичів, тому цього разу він перейшов від методів дипломатії до прямого воєнного втручання в справи сусіднього князівства.

Романовичі, дізнавшись про ворожі дії Мстислава, вирішили звернутися за допомогою до краківського князя Лешка Бялого⁷⁵. О. Андріяшев не без підстав підкреслював певну зацікавленість поляків у посиленні чвар між руськими князями.

Об'єднана рать Данила і Лешка не дала можливості полкам Олександра та Мстислава об'єднатися. Дружина Олександра після зіткнення з союзниками була вимушена сховатися у Белзі, а Мстислав повернувся до Галича. «Данилу же князю воевавшю с Ляхы землю Галичькую и около Любачева и плени всю землю Белзескую и Червеньскую»⁷⁶. Як справедливо відзначав М. С. Грушевський, прихильники Романовичів з поляками розорили белзько-червенські володіння Олександра та частину Галицької землі. Мстислав Мстиславич звернувся за допомогою до свого постійного союзника хана Котяна та київського князя Володимира Рюриковича (він став володарем у Києві після Калської битви, помер 3 березня 1239 р.)⁷⁷.

Війна продовжувалася ще деякий час і завершилася укладанням миру в Перемилі, який М. С. Грушевський та В. Т. Пашуто датують 1225 р.⁷⁸ Участь Мстислава в конфлікті на Волині призвела до подальшого послаблення його влади в Галичині: верхівка галицького боярства, що здавна орієнтувалася на Угорщину, почала домагатися реалізації галицько-угорської угоди 1221 р. «Льстивому Жирославу, рекшу к боярам Галичьким: «Сяко и деть Мьстислав в поле, и хоцеть вы предати тестеві своєму Котяне на избитье», — пише Галицько-Волинський літопис про події 1226 р.⁷⁹ Поява в Галичині половецьких орд була використана одним з найбільш активних суперників Мстислава для того, щоб підбурити галицьке населення проти свого князя.

І. Шараневич відзначав, що галицькі бояри Жирослав, Судислав та Пилип, використавши невдачу Мстислава на Калці, вирішили запросити до Галича угорського королевича, посилити свою владу у князівстві⁸⁰. Необхідно відзначити, що в той час значна частина боярства ще не визначилася щодо своєї позиції. Духівнику князя Мстислава Тимофію вдалося переконати частину бояр, котрим було доведена брехливість звинувачень Жирослава про те, що начебто Мстислав хотів знищити їх. Частина ворожих Мстиславу магнатів відправилася до «земли Перемышльської», де сидів королевич Андрій, а Жирослав вступив у контакти з князем Ізяславом, сином колишнього смоленського та київського князя Мстислава, внуком смоленського та київського князя Романа Ростиславича⁸¹. Поява галицького боярина у цього князя, котрий в майбутньому стане активним учасником ворожої до Данила коаліції, є свідомством того, що цей союз почав утворюватися принаймні з 1226 р. М. С. Грушевський відзначав,

що Жирослав прагнув поставити в Галичі сина покійного київського князя Мстислава Романовича Ізяслава замість Мстислава Мстиславича⁸². Іншої думки з приводу цього Ізяслава М. Ф. Котляр, який вважає, що цей Ізяслав син Володимира Ізяславича, князя галицького на початку XIII ст., представник чернігівської династії⁸³.

До антимстиславових дій залучився угорський королевич Андрій, який з 1221 р. сидів у Перемишлі як васал князя Мстислава. Взимку 1226-27 рр. королевич покинув місто і відправився до Угорщини: «Андрей же, послушав лестиваго Семеона Чермьнаго, и бежа во Угры и нача поздвизати рать»⁸⁴. Невдовзі угорське військо розпочало похід на схід. М. С. Грушевський датує його весною 1227 р., В. Т. Пашуто — 1226 р. Є підстави думати, що похід угорських полків розпочався взимку 1226-1227 рр. («бывши же зиме»). Ініціатор виправи угорців Семьюнко (Семеон) Чермний з цього часу стає однією із впливових осіб у лавах галицької магнатерії.

Угорське військо, до якого приєдналися польські полки на чолі з краківським воєводою Пакославом, захопило Перемишль, підійшло до Звенигорода, звідси частина його рушила до Галича, а інша на чолі з королем захопила Теревовль, Тихомль і підійшла до Крем'янця. Поява угорців біля міста, що знаходилось на кордоні Волині та Галичини, свідчила про прагнення короля перенести бойові дії на Волинь. Угорці, враховуючи досвід попередніх кампаній, знали, що і в такій ситуації волинські князі не залишаться байдужими до подій в Галичині. В одній угорській грамоті, де йдеться про похід Андрія II на Русь, згадується якесь місто Luchuchku. М. С. Грушевський зазначав, що «це сміливо нагадує Лучеськ (тобто Луцьк. — О. Г.), але так далеко, угорське військо, по літопису, не заходило»⁸⁵. Дійсно в літописах не має подібної інформації, але це, по-перше, не є аргументом щодо неможливості подібного походу, а, по-друге, цілком можливо угорський документ зафіксував наміри короля, які він хотів здійснити після приєднання до нього головного війська краківського князя Лешка. Під стінами Крем'янця відбулася жорстоке зіткнення («и бися под Кремьнцем, и много Угор избиша и раниша») ⁸⁶. Від Крем'янця угорське військо знову повернулося до Звенигорода, а потім об'єдналося з тією частиною своїх полків, які вже прийшли до столиці Галичини. Тут відбулася жорстока битва, під час якої Мстислав розбив угорських нападників⁸⁷.

У цей час в Галичину прийшло волинське військо на чолі з Данилом та Васильком. Князі звернулися до Мстислава з пропозицією продовжити рішучу боротьбу проти іноземців. Однак досягнувши певного успіху, Мстислав почав вагатися, оскільки з великою пересторогою ставився до

перебування волинських князів у Галичині. Мстислав знаходився під сильним впливом свого боярського оточення на чолі із Судиславом, який «бе бо имешеть лествь во сердци своемь, не хотяше бо пагубы королеви, имеша бо в немь надежу велику: беаше бо король изнемоглъся»⁸⁸. «І на цей раз, — пише В. Т. Пашуто, — поступаючись тиску бояр і їхнього керівника Судислава, князь відмовився від переслідування і повного знищення ворогів»⁸⁹.

Правда, волинським князям вдалося певною мірою вплинути на розвиток подій у Південно-Західній Русі. Коли на допомогу угорцям вирішив прийти малопольський князь Лешко, який після тривалого нейтралітету вирушив з військом на Волинь, Данило та Василько, що знаходилися в Галичині, наказали волинським загонам зайняти позиції на Бузі і не дати нападаючим можливості перейти ріку⁹⁰. Король Андрій, котрий не отримав підтримки від малопольського союзника, змушений був покинути Галичину. Невдовзі до Угорщини попрямували боярин Жирослав разом з князем Ізяславом Мстиславичем.

Перемога над угорцями виявилася пірровою для Мстислава. Напевно прихильні з першого погляду бояри на чолі із Судиславом, відчуваючи, що влада ось-ось може перейти у князівстві до Данила, невдовзі фактично вчинили державний замах: «Потом же Судиславлю лъстящю подо Мъстиславом, рече ему: «княже дай дщерь свою обрученую за королевича, и дай ему Галичь: не можешь бо держати самъ, а бояре не хотятъ тебе»⁹¹. В. Т. Пашуто, аналізуючи цей епізод, зазначає, що Мстислав не мав міцної підтримки в Галичині і змушений був поступитися боярам, котрі, з погляду вченого, стали повними володарями у західній і центральній Галичині⁹². Галицький книжник писав про бажання Мстислава передати Галич Данилові⁹³, але це, на нашу думку, скоріше за все не історична реальність, а літературний прийом. Мстислав Мстиславич тоді вже не міг чинити спротив олігархічному оточенню на чолі із Судиславом, яке фактично вчинило державний переворот. Князь Мстислав передав королевичу Андрію Галич, а собі залишив Пониззя, де, вірогідно, тоді не було потужних впливів галицької боярської верхівки. Проте там Мстислав не зміг втриматися і через деякий час прибув до Торчеська.

Захоплення влади в Галичині угорськими військами та боярськими олігархами вкрай ускладнило політичну ситуацію в Південно-Західній Русі. Водночас вона створювала не лише проблеми. Князь Данило тепер мав цілком легітимний привід для активного втручання в справи сусіднього князівства: руський князь Мстислав був усунений від влади і перебував в Торчеську, а переважна частина населення краю ще більше, ніж раніше, сподівалася на прихід до Галича Романовича.

Виходячи з літописного тексту («Галичаном бо хотящим Данила..., Мъстислав дасть Галичь королевичю Андреев»⁹⁴), дослідники часто представляють події так, що Мстислав повів себе дуже недобре стосовно Данила, а останній в своїх діях щодо тестя постійно виявляв якусь нечувану шляхетність. Аналіз ситуації свідчить, що у Мстислава не було альтернативи в 1227 р. і його відхід у Торчеськ був зроблений під шаленим тиском ворогів. Д. Зубрицький безпідставно вважав, що Мстислав в той час володів Пониззям⁹⁵, але це твердження суперечить змісту літописної інформації, де йдеться лише про переїзд Мстислава через зазначену волость.

Однозначно, що Мстислав Мстиславич, незважаючи на свій вік (64-69 років⁹⁶), в цій складній ситуації не зламався і прагнув повернутися до Галича. Саме цим пояснюється те, що невдовзі Данило послав до тестя свого посла («Данил же посла Дъмяна ко тестеви своему»⁹⁷). Поза сумнівом, досвідчений Данило Романович прекрасно знав, що йому не слід особливо розраховувати на тестя, але особливого вибору у волинського князя не було. Тому в діях мали брати гору не емоції, а реальний політичний розрахунок. Під час переговорів у Торчеську йшлося як про повернення Данилові Чорторійська, який незадовго до цього захопив пінський князь, так і про похід на Галич, де фактичним диктатором в той час став боярин Судислав.

Данило Романович в цей час підсилював свої позиції на Волині, поширивши вплив на східноволинські землі. Це сталося близько 1227 р. після смерті Мстислава Німого⁹⁸. Правда на певний час Луцьк захопив Ярослав Інгваревич, але невдовзі володимирське військо його відвоювало. Зразу ж після розширення володінь, Данило «да Василкови Луческ и Пересопницу, Берестий же ему преже дал»⁹⁹. Ця передача відбулася в грудні 1227 р., оскільки в літописі згадується про відзначення тоді свята святого Миколая.

Мстислав запропонував Данилові здійснити похід на Галич. «Яз всажу Половци, а ты своими, аще Бог даст его нама, ты возми Галичь, а яз Понизье»¹⁰⁰. Отже, Мстислав запропонував не лише план створення спільної коаліції із залученням половців, а й фактично погодився на розділ Галичини між ним та Данилом. Постійні згадки Галицько-Волинського літопису про Пониззя свідчать, що в цей час цей ареал мав велику автономність у складі Галичини.

Спільний похід на Галич Данила та Мстислава було зірвано порівняно дрібною подією. Навесні 1228 р. дружина Романовичів вирушила до Чорторійська, який після нетривалої облоги було захоплено. Однак локальний конфлікт довкола цього невеликого міста невдовзі переріс у

величезне протистояння, оскільки пінський князь Ростислав створив з київським князем Володимиром Рюриковичем та чернігівським князем Михайлом Всеволодовичем антиволинську коаліцію. Коаліціанти запросили приєднатися до себе половецького хана Котяна. З самого початку війни Романовичі не могли вже розраховувати на допомогу Мстислава Мстиславича Удатного, оскільки перед цими подіями «Мстислав великий удатный князь умре»¹⁰¹.

Події 1227-1228 рр. фактично розпочали нову фазу громадянської війни на півдні Русі, які завершилися восени 1238 р. остаточним відвоюванням Галича Данилом Романовичем.

¹Костомаров Н. И. Князь Мстислав Удалой // Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. — Т. 1. — М., 1995. — С. 82-101.

²Бузескул В. П. Князь торопецкий Мстислав Мстиславич // Журнал Министерства народного просвещения. — 1885. — май. — С. 221-269; 1885. — июнь. — С. 242-285; 1885. — июль. — С. 188-220.

³Эммаусский А. В. Мстислав Удалой. Из истории Древнерусского государства накануне монголо-татарского завоевания. — Киров, 1998. — 168 с.

⁴Пузанов В. В. Послесловие // Эммаусский А. В. Мстислав Удалой. — С. 129-137; Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. — СПб., 2001. — С. 437-441; Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217-1264. — Lublin, 2005. — С. 52.

⁵Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. — С. 441-479.

⁶Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217-1264. — Ł. 52-53.

⁷Головко О. Б. Політика королівства Угорщини щодо Південно-Західної Русі в першій половині XIII ст. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — Вип. 15. — К., 2006. — С. 153-171.

⁸Головко О. Б. Боярська «фронда» в Галичі // Пам'ять століть. — 2002. — № 5. — С. 49-60.

⁹Полное собрание русских летописей (далі — ПСРЛ). — Т. 2: Ипатьевская летопись. 2-е изд. — СПб., 1908. — Стб. 731.

¹⁰Грушевський М. С. Хронологія подій Галицко-Волинської літописи // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі — ЗНТШ). — Вип. 3. — Львів, 1901. — С. 14; Котляр М. Ф. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. — К., 2002. — С. 107.

¹¹Droba L. Stosunki Leszka Białego z Rusią i Węgrami. — W Krakowie, 1881. — S. 47.

¹²Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Studio et opera G. Fejer. — Т. 3, v. 1. — Budae, 1829. — P. 163-166.

¹³Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // ЗНТШ. — Т. 123/124. — Львів, 1917. — С. 79.

¹⁴Пашуто В. Т. Внешняя политика древней Руси. — М., 1968. — С. 247.

¹⁵ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731.

¹⁶Бузескул В. П. Князь торопецкий Мстислав Мстиславич. — Ч. 1. — С. 221-269; Ч. 2. — С. 240-287; Ч. 3. — С. 188-236; Рапов О. М. Княжеские владения на Руси X — первой трети XIII в. — М., 1977. — С. 182; та ін.

¹⁷Włodarski B. Polska i Ruś; 1194 — 1340. — Warszawa, 1966. — S. 64.

¹⁸Костомаров Н. И. Князь Мстислав Удалой. — С. 82-101.

¹⁹Бузескул В. П. О занятии Галича Мстиславом Удалым // Журнал Министерства народного просвещения. — 1881. — № 3 — С. 86-92.

²⁰Зубрицкий Д. История Древнего Галицко-Русского княжества. — Львов, 1855. — Ч. 3. — С. 67; Дашкевич Н. П. Княжение Даниила по русским и иностранным известиям. — Киев, 1873. — С. 9-10; Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавших времен до року 1453. — Львов, 1861. — С. 75; Андрияшев А. Очерки истории Волынской земли до конца XIV ст. — Киев, 1887. — С. 160; Грушевський М. С. Хронологія подій Галицко-Волинської літописи. — С. 16-17; Його ж. Історія України-Руси. — Т. 3. — Ульвові, 1905. — С. 513-515; Насонов А. Н. История русского летописания XI — начала XVIII вв. — М., 1969. — С. 279; Александров Д. Н. Феодальная раздробленность. — М., 2001. — С. 59-60.

²¹Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. — С. 442.

²²Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217—1264. — S. 35.

²³Пашуто В. Т. Внешняя политика древней Руси. — С. 247.

²⁴ПСРЛ. — Т. 7: Воскресенская летопись. — СПб., 1856. — С. 126

²⁵Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії. — С. 79.

²⁶Генрих Латвийский. История Ливонии. — М., 1936. — С. 185 (Кн. XXI, 2).

²⁷Новгородская первая летопись старшего и младшего извода. — М., 1950. — С. 261.

²⁸ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731-732.

²⁹Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — М., 1950. — С. 201.

³⁰Котляр М. Ф. Данило Галицкий. Біографічний нарис. — К, 2002. — С. 124.

³¹ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 732.

³²Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. — Poznań, Wrocław, 2002. — S. 70-71.

³³Wilkiewicz-Wawrzyńczykowska A. Ze studiów nad polityką polską na Rusi na przełomie XII — XIII w. // Ateneum Wileńskie. — Т. 3. — 1937. — S. 27.

³⁴Котляр М. Ф. Данило Галицкий. Біографічний нарис. — С. 128-129.

³⁵Крип'якевич І. П. Галицко-Волинське князівство. — 2-ге вид. — Львів, 1999. — С. 117-119.

³⁶Котляр М. Ф. Данило Галицкий. Біографічний нарис. — С. 128.

³⁷Котляр Н. Ф. Из исторического комментария к «Слову о полку Игореве» (Кто был Мстислав) // Древнейшие государства на территории СССР. 1987. — М., 1989. — С. 49.

³⁸ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 732.

³⁹Baumgarten N. Genéalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XI-e siècle. — Romae, 1927. — Tabl. XI. — № 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13. — С. 47.

⁴⁰ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 732.

⁴¹Зубрицкий Д. История Древнего Галицко-Русского княжества. — Ч. 3. — С. 69.

⁴²Котляр М. Ф. Галицко-Волинська Русь. — М., 1998. — С. 179.

⁴³Андрияшев А. Очерки истории Волынской земли до конца XIV ст. — С. 167

⁴⁴ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 732.

⁴⁵Котляр М. Ф. Данило Галицкий. Біографічний нарис. — С. 130.

⁴⁶ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 733.

⁴⁷ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 733; Зубрицкий Д. История Древнего Галицко-Русского княжества. — Ч. 3. — С. 72.

⁴⁸Хронологію подій див.: Лихачева О. П. Комментарии // Памятники литературы Древней Руси. XIII век. — М., 1981. — С. 577, (пор.: Зубрицкий Д. История Древнего Галицко-Русского княжества. — 4.3. — С. 75).

⁴⁹ПСРЛ. — Т. 2. — С. 733.

⁵⁰Андрияшев А. Очерки истории Волынской земли до конца XIV ст. — С. 161.

⁵¹ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 734-735.

⁵²Грушевський М. С. Історія України-Руси. — Т. 3. — С. 38.

- ⁵³ Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. — С. 446.
- ⁵⁴ ПСРЛ. — Т. 1. Лаврентьевская и Судальская летопись по Академическому списку. 2-е изд. — Вып. 1-3. — Л., 1928-1929. — Стб. 445.
- ⁵⁵ Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. — М., 1962. — С. 106.
- ⁵⁶ Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. — С. 17 (пор.: ПСРЛ. — Т. 1. — Стб. 445); ПСРЛ. — Т. 7. — С. 128.
- ⁵⁷ ПСРЛ. — Т. 2. — С. 737.
- ⁵⁸ Gródecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. Dzieje Polski średniowiecznej. — Т. 1. — Krakow, 1926. — S. 246 (пор.: Щавелева Н. И. Комментарии // «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. — М., 1987. — С. 119-120).
- ⁵⁹ Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. — С. 17.
- ⁶⁰ ПСРЛ. — Т. 2. — С. 738.
- ⁶¹ Там само.
- ⁶² Зубрицкий Д. История Древнего Галицко-Русского княжества. — Ч. 3. — С. 86; Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавших времен до року 1453. — С. 77.
- ⁶³ Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. — С. 249.
- ⁶⁴ Там само. — С. 350.
- ⁶⁵ ПСРЛ. — Т. 2. — С. 748; Грушевський М. С. Історія України-Руси. — Т. 3. — С. 41.
- ⁶⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 739.
- ⁶⁷ Włodarski V. Polska i Ruś: 1194-1340. — S. 83.
- ⁶⁸ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 739.
- ⁶⁹ Котляр М. Ф. Коментар до літопису // Галицько-Волинський літопис. — К., 2002. — С. 190.
- ⁷⁰ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 739; (пор.: Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — С. 204-205).
- ⁷¹ Івакін Г. Ю. Історичний розвиток Києва XIII — середини XVI ст. — К., 1996. — С. 42-43.
- ⁷² Черепнин Л. В. Монголо-татары на Руси (XIII в.) // Татаро-монголы в Азии и Европе. 2-е изд., перераб. и дополн. — М., 1977. — С. 189.
- ⁷³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 745.
- ⁷⁴ Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавших времен до року 1453. — С. 79; Андрияшев А. Очерки истории Волынской земли до конц-а XIV ст. — С. 162.
- ⁷⁵ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 745.
- ⁷⁶ Там само. — Стб. 746.
- ⁷⁷ Baumgarten N. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siecle. — Tabl. IX. — № 22. — P. 22.
- ⁷⁸ Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. — С. 20; Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — С. 205.
- ⁷⁹ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 747; Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. — С. 20.
- ⁸⁰ Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавших времен до року 1453. — С. 80.
- ⁸¹ Baumgarten N. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siecle. — Tabl. IX. — № 32. — С. 39.
- ⁸² Грушевський М. С. Історія України-Руси. — Т. 3. — С. 42.
- ⁸³ Котляр М. Ф. Загадковий Ізяслав з Галицько-Волинського літопису // Укр. іст. журн. — 1991. — № 10. — С. 95-102.
- ⁸⁴ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 748.
- ⁸⁵ Грушевський М. С. Історія України-Руси. — Т. 3. — С. 517.
- ⁸⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 749.

- ⁸⁷⁻⁸⁷ Там само.
- ⁸⁸ Там само.
- ⁸⁹ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — С. 206.
- ⁹⁰ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 749; Włodarski V. Polska i Ruś: 1194 — 1340. — P. 85-86.
- ⁹¹ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 750.
- ⁹² Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — С. 206.
- ⁹³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 750.
- ⁹⁴ Там само.
- ⁹⁵ Зубрицкий Д. История древнего Галицко-Русского княжества. — Т. 3. — С. 104.
- ⁹⁶ Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. — С. 465.
- ⁹⁷ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 752.
- ⁹⁸ Грушевський М. С. Історія України-Руси. — Т. 3. — С. 345; Baumgarten N. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siecle. — Tabl. XIV. — № 2, 9. — С. 60; Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — С. 206; Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. — К., 1985. — С. 143.
- ⁹⁹ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 751.
- ¹⁰⁰ Там само. — Стб. 752.
- ¹⁰¹ Там само.